

17. Yüzyılda Yenişehir-i Fenârlı Akçelizade el-Hac Ahmed Ağa'nın Nakit Vakfı ve Şehirdeki Meşhur Mevlevihane

Georgios Salakidis*

Özet

Bu makalede Kozani (Kuzey Yunanistan)'deki Devlet Arşivleri'nde saklanan Osmanlı Arşiv kaynaklarına dayanarak konumuz Yenişehir-i Fenar'lı Akçelizade Elhac Ahmed Ağa'nın önemli nükûd vakfı ve bu vakfın aynı şehirde bulunan meşhur Mevlevihane ile münasebeti olacaktır. Kullanılan kaynaklar 17. yüzyılın ikinci yarısından kadı sicilleri ve vakıf muhasebe defterleridir. Bu iki kaynak çok güzel bir şekilde birbirlerini tamamlayarak bizim, mühim bir taşra merkezi olan Osmanlı Larissa tarihinin meçhul sayfalarına bakmamızı kolaylaştırıyor. 17. yüzyılın Yenişehir-i Fenar'ında nakit vakıfları, şehrin iktisadi ve içtimai hayatında çok önemli bir rol oynamıştır. Bu rolü aydınlatan iyi bir örnek, Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük Mevlevi zaviyelerinden olan ve asitane olarak vasıflandırılan şehrin Mevlevihanesi'nin böyle bir nakit vakfına bağlı olmasıdır. Öte yandan sözü edilen Mevlevihane'nin kurucusunun şimdiye dek Ahmed adlı biri olduğunu biliyoruz. Bu Ahmed'in kaynaklarımızda geçen Akçelizade el-Hac Ahmed Ağa olduğunu bir dereceye kadar kesin olarak söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Arşivi, Kadı Sicilleri, Vakıf Muhasebe Defterleri, Nükûd (para) Vakfı, Mevlevihane, Yenişehir-i Fenar, Kozani (Kuzey Yunanistan).

17th Centurycash Waqf of Akchelizade Elhaj Ahmed Aga and the Famous Lodge of Mevlevi Dervishes in Yenishehir-i Fenar

Abstract

Based on Ottoman archival materials preserved in the State Archives of Kozani (North Greece) we shall try to look into the relationship between the important 17th century cash waqf of Akchelizade Elhaj Ahmed Aga in Yenishehir-i Fenar (nowadays Larissa in Central Greece) and the famous lodge of Mevlevi dervishes (mevlevihane) in the same town. Our sources consist of court records (kadı sicilleri) and waqf account records (vakıf muhasebe defterleri) from the second half of the 17th century. It seems that cash waqfs played a crucial role in the economic and social life of 17th century Yenishehir-i Fenar. A good example illuminating this role is given by the fact that the mevlevihane of Yenishehir; one of the most important Mevlevi lodges in the Ottoman Empire, was connected with a cash waqf. In this article we try to show that it is very likely that the founder of the cash was at the same time the founder of the mevlevihane, namely Akchelizade Elhaj Ahmed Aga, an important figure of 17th century Yenishehir-i Fenar.

Key Words: Ottoman Archives, Court Records, Waqf Account Records, Cash Waqf, Dervish Lodge, Mevlevi Dervishes, Yenişehir-i Fenar, Kozani (North Greece)

* As. Prof. Georgios Salakidis, Democritus University of Thrace Department of Languages Literature and Culture of the Black Sea Countries, Komotini – GREECE

Giriş

Jon Mandaville'in ikna edici bir şekilde gösterdiği gibi, para vakıflarının meşruiyetini kabul etmeyen Hanefi mezhebinin başlıca temsilcilerine rağmen, aynı mezhebi takip eden Osmanlılar, para vakfının toplum işlevinde oynadığı mühim rolünü tanıyıp 15. yüzyılın ilk yarısından itibaren özellikle imparatorluğun Avrupa bölgelerinde yaygın olan bu uygulamayı 16. yüzyılın ortalarında meşru kıldılar (Mandaville 1979). Mandaville, nakit vakıflarının İslam hukukuna ve Müslüman toplumunun teşkilatına Osmanlıların yeni bir katkısı olduğunu vurgulamıştır. Açık olarak ifade etmese de, makaleden anlaşılan o ki; gayri nizami bir adetin meşru kılınmasının, özellikle Rumeli'de, kısmen de Anadolu'da da görülmesinin nedeni imparatorluğun bu bölgesinde İslam'ın köklerinin görülmesinin nedeni iyice yerleşmemiş, ya da biraz farklı bir şekilde uygulanmış olmasıydı. Para vakfının bir de Halep'te, yani İslam'ın daha sadıkane olarak temsil edildiği zannedilen Arap diyarında, yaygın olduğu tespit edildiği için (Çizakça 1995) bu izlenim kısmen yıkılmıştır. Halbuki bunun diğer Arap dünyasında da öyle olup olmadığının kontrol edilmesi gerekiyor. Durum nasıl olursa olsun, bu müessese imparatorluğun diğer bölgelerine de yayılmış olsa bile, gerçek şudur ki bu çığır açan yenilik, yani para vakfı, Osmanlıların çok etkili bir eseridir.

17. yüzyılın ortalarında bugün Larissa denilen Yenişehir-i Fenâr'da Turhan Bey, Ömer Bey, Evrenosoğlu Barak Bey, Mihrimah Sultan vakıfları gibi bazı büyük vakıflar vardı. Osmanlı ve İslam uygulamasında bunlara *hayrî* veya *şer'î* vakıflar denirdi. Fakat o dönemde Yenişehir-i Fenâr'da bulunan vakıfların çoğu para vakıflarıydı ve bölgenin zengin insanları tarafından kurulmuştu. Sosyal hizmetlerden veya vatandaşlarına hizmet edebilecek belediye idaresinden mahrum olan Osmanlı toplumunda (örnek olarak bkz. Peri 1992) vakıfların insanların hayatındaki ehemmiyetini burada da vurgulamamıza gerek yok. Bir para vakfının kuruluşu ve geçerliliği için lazım gelen teorik çerçeve ve tarihi şartlar Mandaville ve diğerleri tarafından tartışılmıştır¹.

Bu tebliğin amacı, 17. yüzyılın ikinci yarısında Yenişehir-i Fenâr'da kurulan ve bölgenin en büyük para vakfı olan Akçelizade Elhac Ahmed Ağa'nın nakit vakfı hakkında elimizde olan bilgileri vermektir. Malzememizi topladığımız kaynaklar ise, 1650-52 ve 1662-78 tarihli kadı sicilleriyle 1691-92 (T33) ve 1700-01 (T9) tarihli vakıf muhasebe defterlerinden oluşmaktadır².

Tam ismi Akçelizade Ahmed bin Durmuş olan vâkîf hakkındaki bilgilerimizin eksikliğinden dolayı adı geçen unvanıyla ilgili bir belirsizlik vardır. 1650-52 tarihli kadı sicillerinin hemen hemen yirmisinde *Akçelizade Ahmed Çelebi bin Elhac Durmuş* olarak zikredilmiş iken, on yıl sonraki 1660 tarihli cabilik beratının verildiği bir belgede adına *Akçelizade Ahmed Ağa* olarak rastlanmaktadır (Kamburidis 2009: 305, kayıt 101)³. Ayrıca, 1691-92 tarihli muhasebe defterinde ismi *merhum Akçelizade Elhac Ahmed Ağa* olarak geçmektedir (T 33: 18). Yani, 1692 yılında vâkîfimizin vefat

¹ *Encyclopaedia of Islam*'da "waqf" makalesine bkz., özellikle "In Classical Islamic Law by R. Peters" bölümüne, s. 59-63. Bir de Çizakça 2000: 27-42. Kadı önünde bir para vakfının kuruluşunun sürecini aydınlatan örnekler için bkz. Salakidis 2004: 76-78.

² Söz konusu 1650-52 tarihli kadı sicilleri bu satırların yazarı tarafından incelenmiş ve yayınlanmıştır (Salakidis 2004). Vakıflar muhasebe defterleri ise yayınlanmamış ve Kuzey Yunanistan'da Kozani vilayeti Devlet Genel Arşivleri'nde muhafaza edilmektedir. Maalesef durumları iyi değildir. Muhasebe defterlerinin T 33 kodunu taşıyan en eski defterinin yarım alt tarafı nemden okunamayacak kadar yıpranmıştır. Aynı şekilde, T 9 kodunu taşıyan muhasebe defterinin de yarım üst tarafı aynı nedenle yıpranmıştır.

³ Bu eserin başlıca kaynakları 1662-78 tarihli Yenişehir-i Fenâr kadı sicilleridir.

ettiğini, üstelik hacı ve ağa unvanlarını taşıdığını görmekteyiz. Hacı unvanını muhtemel bir hacca gitme olayı ile kolayca açıklanabilirken, ağa unvanının izahında zorluk çekmekteyiz, çünkü 1650-52 yıllarının çelebisi artık, 1660 yılından itibaren, ağaya, yani askeri sınıfa geçmiş görünmektedir. İşin ilginç tarafı, aynı durum Mustafa ismindeki kardeşi için de geçerlidir. Bu kişiye de 1650-52 tarihli kadı sicillerinde sık sık Akçelîzade Mustafa Çelebi, bazen de Mustafa Hoca ve Mustafa Efendi, bir defasında da Mevlana Mustafa olarak rastlanırken (Salakidis 2004: dizin), 1691-92 tarihli muhasebe defterinde kardeşi Ahmed'in kurduğu vakfın *vezâif* sahipleri arasında ismi *Mustafa Ağa ehl-i vâkıf*, yani vâkıfın kardeşi Mustafa Ağa, olarak geçmektedir. Bu çelebi ve efendiden ağaya dönüşüm büyük bir ihtimalle 1652 yılından sonra vâkıfımızın yeniçeri olmasıyla açıklanabilmektedir. Zaten devşirme sisteminin sona erdiği bu dönemde buna benzer olaylara pek sık rastlanmaktaydı. Lakin efendiden ağaya geçme durumu yine de izaha muhtaçtır. Gerçi hem ulema hem de askerler aynı sınıfa, yani askeri taifeye, ait ve bazı imtiyazlara sahip idiler, fakat aynı sınıf içinde o kadar çok farklar vardı ki sırf bir unvan, kişinin içtimai ve iktisadi statüsü için pek aydınlatıcı değildi. Öte yandan, kişinin servet elde etmek amacıyla ağalığa geçmesi de akla yakın gözükmemektedir. Çünkü bir ulema bile, söz gelimi bir para vakfını kurarak, zengin olabilirdi.

Durum ne olursa olsun, Akçelîzade Ahmed Ağa'nın kurduğu para vakfının o zamandan beri işlemekte olduğu 1650-52 yılları, vakfın kuruluşu için *terminus ante quem*dirler. Söz konusu kadı sicillerinde vâkıf yaşamakta olup sekiz kayıta *şühûd ül-hâl* arasında yer almaktadır (Salakidis 2004: 58, 185, 188, 618, 629, 641, 681, 774 numaralı kayıtlar). Bir defasında Yenişehir-i Fenâr'ın çeşitli köylerinde 1.000 guruş karşılığında yedi âsiyab (Salakidis 2004: 224 numaralı kayıt), bir diğerinde ise bir köyde çiftlik (Salakidis 2004: 834 numaralı kayıt) satın aldığını görmekteyiz. Bir başka kayıttan ise vâkıfımız ile eşi Ayşe Hatun'nun, bölgedeki Hıristiyan köyünün sakinlerine vergilerini ödeyebilmeleri için 3.200 guruş borç verdiklerini öğrenmekteyiz (Salakidis 2004: 743 numaralı kayıt). Bir defasında da Akçelîzade Ahmed, vekil sıfatıyla bir zenci cariyeyi azat etmek amacıyla kadı önünde görünmektedir (Salakidis 2004: 662 numaralı kayıt). İleride daha ayrıntılı olarak bahsedeceğimiz Akçelîzade Ahmed Camii'ne, 1650-52 tarihli kadı sicillerinde yalnız bir defa rastlanmaktadır: Biri söz konusu cami yakınında sahihsiz bir at bulup, onu mahkemeye teslim etmektedir (Salakidis 2004: 529 numaralı kayıt).

Şimdi Akçelîzade Ahmed'in Yenişehir-i Fenâr'da kurduğu vakfa geçelim. 1652 tarihli kadı sicillerinde bu vakfa aynı mesele ile alakalı üç yerde rastlanmaktadır: Akçelîzade Ahmed, şehrin on dokuz Müslüman mahallesinin avarızhanelerine bir miktar para verilmesini şart koşmuş iken, vakıf mütevellisi birkaç sene boyunca davalarını mahkemeye getiren üç mahalleye düşen parayı vermemekteydi. Bu üç mahallenin, avarız vergilerinin ödenmesine destek veren birer müşterek vakfı vardı. Müşterek vakfın mütevellileri ayrı ayrı vakfımızın mütevellisini mahkemeye verip paylarına düşen parayı vermesini talep ettiler. Üçü de haklı çıktılar (Salakidis 2004: 511, 523 ve 525 numaralı kayıtlar)⁴. Mütevellinin parayı vermediği zaman süresinin her üç davada da dört yıl olması

⁴ Mahalle halkının bağlılık ve dayanışması gerçekten dikkat çekicidir. Vergi yüklerinin karşısında durabilmek için her mahallelin kendi müşterek para vakfı vardı. Böyle bir vakıf kurulduktan sonra her kim avarız vergilerinin ortak meselesine bir şey vakfetmek isterse, mesela Akçelîzade Ahmed gibi, onu yapabiliirdi. Hasıl olan miktar mahallenin müşterek para vakfı tarafından yönetilirdi. Konu gerçekten mühim olduğu için bir örnek daha verelim (Salakidis 2004: 549 numaralı kayıt): Yenişehir-i Fenâr'ın Tekeli mahallesi sakinlerinden Elhac Mustafa isminde bir kimse aşağıdaki şartlarla bir aile vakfı (Osmanlıca *ahli* veya '*adi*', bkz. Yediyıldız 1985: 15-16) kurmuştu: Vakfedilen miktar faizle ödünç verildikten sonra hasıl olan para, ailesinin üyelerine, yani eşine ve çocuklarına ve çocuklarının çocuklarına verile diye,

göz önünde tutulmaya değer. Tabii ki bu gözlem, vakfın mutlaka dört yıl önce kurulduğu anlamına gelmemektedir. Belki daha önce kurulmuş da olabilir, ancak söz konusu kaydın dört yıl önce parayı hak edenlere vermemeye başladığını görmekteyiz. Buna rağmen bu üç kayıtların verdiği bilgiden dolayı hiç olmazsa Akçelizade vakfının 1648 yılından beri var olduğundan emin olmaktayız. Fakat, 1650'den önceki Yenişehir-i Fenâr kadı sicilleri kayboldukları için Akçelizade Ahmed para vakfının vakfiyesini bulmak ihtimali yok denebilecek kadar küçüktür.

Akçelizade Ahmed'in para vakfının vakfiyesi yoktur, ama elimizde bir vakfiyeden daha çok bilgi içeren 1691-92 tarihli muhasebe defteri vardır. Bir vakıf muhasebe defteri, bize vakfiyenin teorik şartlarının gerçekte nasıl yürütüldüğünü anlattığı için bilgi bakımından daha zengindir. Yani bir vakfiyede sadece şu kadar miktarın şu kadar faiz yüzdeliği ile ödünç verileceğini açıklayan şartlar varken, o kadar karmaşık bir süreç hakkında buhlardan başka hiç bir şey öğrenmemekteyiz: borç verme, rehin, kefil, borç alanın ölmesinden dolayı varislerinin karışması, tarafların birinin kaybolması, müzayede, şahitler v.s. Bütün bunlar üzerine hem muhasebe defterleri hem de kadı sicilleri aydınlatıcı bilgiler içermektedirler⁵. Nitekim 1691-92 vakfımızın 1691-92 yılı muhasebe kaydı şöyledir (T 33:18-20):

Defter-i merhûm Akçelizade Elhac Ahmed Ağa'nın nukûd-ı mevkûfesine mütevellî olan Kavlakzade Mehmed Çelebi'nin 1103 Muharremi guresinden bir sene tamamına değin muhasebesi defteridir fi gurre-i Muharrem-i sene 1104⁶

Der zimmet-i

– Ahâli-i karye-i Diyavatos Tanaş ve Dimo ve sairi gurus 170 birbirlerine kefil	– Hamid bin Abdülmennan ez karye-i Çayırılı gurus 14 karındaşı Mustafa kefil
– Ahâli-i karye-i Sofades İstati ve Niko ve sairi gurus 100 her biri ahara kefil	– Ümmetullah zevce-i Hacı ez mahalle-i Hatuncuk-i Cedid gurus 15 kefil taleb ola
– Muhtesibzade Hasan Çelebi mahalle-i Sarraçlar gurus 187,5 menzili rehn	– Çinçinzade Mehmed Çelebi gurus 70 zimmet-i kavyyedir
– Ayşe Hatun zevce-i Es'ad Efendi gurus 20 menzili rehn	– Zeyneloğlu Osman ez kasaba-i Alasonya gurus 130 Şaloğlu Mustafa kefil
– Ali Çelebi bin Mahmud ez karye-i Tirnova gurus 100 kefil taleb ola	– Ahmed Çelebi ez karye-i Çayırılı gurus 32 kefil taleb ola
– Hasan Çelebi ve Halil ebnâ-i Kara Mehmed der Tirnova gurus 32 birbirlerine kefil	– Ali Beşe bin Süleyman Beşe ez karye-i Hissarlık gurus 30 menzili rehn

ailenin inkırazına kadar şart koşulmuştur. Aile soyunun tükenmesinden sonra ise faizin yarısı, adı geçen mahallede bulunan Seferşah Mescidi'nin imam ve müezzinine verile, diğer yarısı ise aynı mahallenin avarız hanelerinin para vakfına verile denmiştir. Filhakika aile tükendi (17. yüzyılın Osmanlı imparatorluğunda böyle bir sürecin meydana gelmesi, bugün hayal ettiğimiz kadar güç olmamalıydı) ve mahallenin avarız hanelerinin para vakfının mütevellisi müşterek vakfa düşen parayı iddia ederek meseleyi kadı önüne getirdi. Tabii ki mahallenin ortak vergilerinin meselesi kadar önemli ve ciddi bir işten sorumlu olan bir mütevellinin, böyle bir şartın ne zaman geçerli olacağını kollayıp kontrol ettiğinden emin olmaktayız.

⁵ 16. yüzyılda olduğu gibi hâlâ düzenli olarak tutulan vakıflar muhasebe defteri olmadığından yüzyılın para vakıflarının araştırılması daha çok kadı sicillerine dayanmaktadır. Böylesi bir örnek için bkz. Özcan: 2003. Bu araştırmanın yazarı Üsküdar kadı sicilleri yardımıyla İstanbul'un Anadolu yakasındaki 150 nukud vakfını incelemiştir.

⁶ Eylül 1691-Eylül 1692

- Kazzazzade Ahmed Çelebi ez mahalle-i Hüsam Hoca gurus̄ 20 menzili rehn
- Kiriçi Revano ve Tanaş ve Dimitri Kovinader Tirmova gurus̄ 130 birbirlerine kefil
- Bakal Topal Dimo ve şeriki Tanaş gurus̄ 70 birbirlerine kefil
- Mütevellî-i mezbur Mehmed Çelebi gurus̄ 50 vazifesinden istifaya tenbih
- Ahmed ez karye-i Alahon gurus̄ 30 bağçesi rehn
- Ayşe Hatun ez karye-i Tirmova gurus̄ 30 sim kuşağı rehn
- Timuroğlu ez karye-i Sa'di Obası gurus̄ 33 + 1/3 kefil taleb ola
- Mahmud Beşe bin Elhac Oruç ve zevcesi gurus̄ 50 birbirlerine kefil
- Emine Hatun ez mahalle-i Hatuncuk-ı Cedid gurus̄ 16 + 2/3 sim kuşağı rehn
- Cebeci İsmail ve hemşiresi der mahalle-i Hatuncuk gurus̄ 24 birbirlerine kefil
- Rabi'a zevce-i 'Osman Beşe ez karye-i Türk-müşlü gurus̄ 10 Kara Mü'ezzinzade kefil
- Zevce-i Esseyyid Sa'deddin Çelebi Fatma bint Sadık gurus̄ 102 + 2/3 menzili rehn
- Divâne zimmî ez karye-i Aliç Obası gurus̄ 2,5 Süleyman Beşe kefil
- Zevce-i Hacı Oruçoğlu Mahmud Beşe gurus̄ 3 menguşu rehn
- Berber Mustafa der şehir gurus̄ 16 + 2/3 menzili rehn
- Esseyyid Şeyh Mahmud Efendi gurus̄ 25 kefil taleb ola
- Şeyhzade Yusuf Efendi gurus̄ 320 zimmet-i kaviyyedir
- Ahmed damad-ı Üstad Halil gurus̄ 40 babası kefil
- Moralı Hasan Çelebi gurus̄ 15 oğlu kefil
- Mütevellî-i sâbık Osman Halifa gurus̄ 30 kefil taleb ola
- Tovi Yahudi zevcesi gurus̄ 50 sahan ve kazganı rehn
- Mustafa Ağa bin İsmail Ağa gurus̄ 300 menzili rehn
- Handanoğlu Ahmed Beşe mahalle-i Seyyid Hoca gurus̄ 63 validesi ve zevcesi kefil
- Ehali-i mahalle-i Seyyid Hoca gurus̄ 55 birbirlerine kefil
- Yaniçi ve Dimitri ez karye-i Zark gurus̄ 15 birbirlerine kefil
- Mehmed ve Ahmed ez karye-i Çöller gurus̄ 8 + 1/3 birbirlerine kefil
- Sütçü Köse ez mahalle-i Sofular gurus̄ 10 kefil
- Abdülcilil ve İbrahim Beşe ez mahalle-i Hatuncuk-ı Cedid gurus̄ 90 birbirlerine kefil
- Mehmed Çelebi tabi'-i Abdülkadir Efendi gurus̄ 25 kefil taleb ola
- Kara Mahmudzade Ahmed Ağa gurus̄ 300 zevcesi kefil
- Süleyman Çelebi el-Cabi der mahalle-i Hatuncuk gurus̄ 28 kefil taleb ola
- Çiftçi Dimo der çiftlik-i Şeyhzade İnebeğler gurus̄ 8 + 1/3 subaşıları Köse Yusuf kefil
- Havva Hatun der şehir gurus̄ 10 mütevellî-i sabık Osman kefil
- Abdülkadir ez karye-i Çöller gurus̄ 9 + 2/8 kefil taleb ola
- Ahâli-i karye-i Saruhanlar bâ-cemi'hüm gurus̄ 10 birbirlerine kefil
- Rabi'a bint Elhac Ahmed zevce-i Dana Velizade gurus̄ 20 karındaşı 'Abdülbaki Çelebi kefil
- Fahri Kadın ez karye-i Doğan gurus̄ 10 altun bileziği rehn
- Hayrullah zevce-i Salih Efendi gurus̄ 20 menzili rehn
- Abdülbaki Çelebi birader-i mütevellî-i mezbur gurus̄ 27 mütevellî-i mezbur kefil
- Sumakoğlu Hasan Beşe tabi'-i Şeyhzade gurus̄ 16 + 2/3 kefil taleb ola
- Zafiri zimmî ez karye-i Yenice gurus̄ 15 Mustafa b. Hasan kefil

- Mustafa Beşe ez karye-i Sa'di Obası guruş 10 Abdülbaki Çelebi kefil
- Sefer Beşe ez karye-i Abdallar guruş 8 + 1/3 Muharremoğlu Hacı Ahmed kefil
- Ayşe Hatun ez mahalle-i Sofular guruş 20 incüsü rehn
- Esseyid Hasan Çelebi ez mahalle-i Tekeli-i Atik guruş 30 Nakib Çelebi kefil
- Mahmud Beşe validesi ez mahalle-i Seyyid Hoca guruş 60 menzili rehn oğlu Mahmud Beşe kefil
- Der kise der yed-i mütevellî guruş 705,5
- Mütevellî-i sâbıkın Sa'deddin guremasına reddi ve asıldan ziyade masrafı olmağla işbu sene gallesinden asıl mala zam olunmak üzere tenbih olunan guruş 83 + 2/3

Yekûn merbûh ve der kise-i mezkur guruş 3.917 + 1/3 yalnız üç bin dokuz yüz on yedi guruş ve bir sülûsdür

Vakf-i mezburun zimeminden olub ba'zı zimem zimmet-i za'ife olduklarına binaen taksit ve birkaç seneye değin ribh vermeyüb aslını tedricle te'cil ve ba'zı zimem dahi aslını münker ve ba'zı firar etmeğın her biri vech-i âtfi üzere zıkr olunur

Der zimmet-i

- Ahâli-i karye-i Katahor bâ-cemi'hüm guruş 910 birbirlerine kefil olub zimmet-i za'ife olmağla beş yüz guruşunu henüz üzerlerine devr-i şer'i ettirmişlerdir
- Papa For (?) ez karye-i Katahor guruş 50 ma'dum ül-cismdir
- Ahâli-i karye-i Golos Pavlo ve Papa Miho ve sairî guruş 450 taksitdir
- Ahâli-i karye-i Seliçani Papa İstati ve Çalık Yani ve sairî guruş 2.200 zimmet-i za'ife olmağla taksitdir
- Ahâli-i karye-i Nevalyani Perakli ve Papa Yorgi ve Yani ve sairî guruş 1.500 taksit
- Ahâli-i karye-i Kozköy Papa Yorgi ve Panayoti ve sairî guruş 500 taksitdir
- Ahâli-i kefere-i Bey Tatarı Papa Dimo ve Yorğo ve Papa Dimitri ve sairî guruş 250 taksite dahil olmayub devr ettirmemeleriyle ribh ahz olmadı
- Ahâli-i mahalle-i Furumenika der Tirnova Papa Karla (?) ve Foti ve İstamo ve sairî guruş 150 taksitdir
- Ahâli-i karye-i Doğancı Papa Dimula ve Kaloyani ve Hristo ve sairî guruş 80 taksite dahildir
- Ahâli-i karye-i Zark Papa Hristo ve Ahi (?) Niko ve sairî guruş 250 taksite
- Ahâli-i karye-i Şekliza Papa Niko ve Koca İstati ve sairî guruş 75 mütevellî-i mezbur zimem-i mezkur ihzar ve da'vaya tenbih olundu
- Hasan Çelebi ve Halil ebnâ-i Kara Mehmed karye-i Tirnova guruş 36 mütevellî-i sabık Sa'deddin def' etmişler
- Muhzırbaşı Hasan Çelebi ve zevcesi mahalle-i Hatib guruş 46 ikisi dahi fevt tereklerinden da'vaya tenbih
- Mehmed ve oğulları ez karye-i Vatirima guruş 30 ma'dum ül-ecsamdır
- Ankelo veled-i Paruşi ez karye-i Katahor guruş 8 + 1/3 ma'dum ül-cismdir
- A'yan-i şehir ve e'imme ve hutaba guruş 266 + 2/3 zimmet-i za'ife olub ribh ahzı müte'asirdir
- Ahâli-i karye-i Milyes ba cemi'hüm guruş 500 zimmet-i za'ife olub re'ayası taksit etmişlerdir
- Ahâli-i Dömenik Yani Alekşi ve diğer Yani ve sairî guruş 1.500 taksitdir
- Ahâli-i karye-i Mecdan guruş 115 taksitdir

- Ahâli-i karye-i Muzala guruş 800 taksitdir
- Papa Kiriçi veled-i Saru ve Papa Nikola karye-i Seliçani guruş 50
- Hrisafeno ez karye-i Katahor guruş 25 bağ ve bağçe rehn lakin münkerler
- Papa Apostoli ez karye-i Katahor guruş 10 ma'dum ül-cismdir
- Osman Beşe ve Ekyes Mehmed ve kayını
- der karye-i Çayırlu guruş 30 talep ve da'vaya mütevelliyeye tenbih
- Papa Koçi ez karye-i Dömenik guruş 25 oğlu Zişî kefil lakin ahar kaza olmağla ihzarı müte'assir
- Mustafa Hoca ve karındaşı ez karye-i Musalar guruş 33 + 1/3 talep ve da'vaya mütevelliyeye tenbih
- Tovi Yehudi guruş 100 firar dır

Yekûn mal-ı gayr-i merbûh guruş 10.890

Cema'ân yekûn meblağân-ı mezkurin guruş 14.807 + 1/3 yalnız on dört bin sekiz yüz yedi guruş bir sülüsüdür

Der kise ve asıla zam olunan akçelerden ma'ada der zimmet olan üç bin yüz yigirmi sekiz guruş iki sülüsün (3.128 + 2/3) irbâh-i hâsıla fi sene-i kâmile 56.307

İhracat

Yekûn masârif 38.388

- Mütevellî-i sabık Osman Halife'nin zimem eylediği erbâb-i zimemde olan akçelerin kimi on aylık ve kimi sekiz aylık ve iki ve üç aylık merbuh bulunub ba'd ül-hesab vakfa hasıl noksan-ı rıbh meblağ 5.652
- Mütevellî-i mezbur Mehmed Çelebi'nin zimemden ve mütevellî-i sâbıkdan kabz eylediği akçeden iki yüz yetmiş beş guruş henüz zimmet etmekle hâsıl olmayan irbah meblağ 4.950
- Zimem-i merbuhtân-ı merkumun Kiriçi Revano ve Tanaş ve Dimitri zimmilere yüz otuz guruş onu on bire devr olmağla vakfa hâsıl noksanı 780
- Mütevellî-i sâbıkın Sa'deddin guremasına ve masarif-i saireye asıldan masrafı ziyade olmağla ancak işbu sene gallesinden seksen üç guruş iki sülüs asıla zam olunmağın galleden ihrac 10.000
- Mütevellî-i mezbur sene-i sâbıka defterin sicilden ihrac ve harc-i mahkeme ve kitabet 62
- Katahor karyesine çokadar ve muhızır ve mürasele 734
- Şehir zimemlerine muhızır 30
- Cami'-i vakıf süpürge 22
- Tirnova'da Furumenika mahallesinden yüz altmış beş guruş ... harc-i mahkeme 40
- Cami'-i şerife kanâdil ve revgan 1.200
- Ahzı müte'assir harc-i sicil 1.440
- Defter-i muhasebe 500
- Harc-i mahzariye 100
- Berâ-yı tevliyet fi yevm 20 fi sene 7.200
- Cibâyet-i sene-i tam fi yevm 12 sene 4.320

Galle-i bakiye ba'd el-masârif 17.919

Vezaif

- Hatib der cami‘-i vâkîf fî yevm 3
 - İsmâ‘il Çelebi imam-i sani der cami‘-i vâkîf fî yevm 3
 - Mü‘ezzin-i sani der cami‘fî yevm 3 Abdürrahim
 - Mü‘ezzin-i sâlis der cami‘fî yevm 3
 - Süleyman Çelebi el-kayyım der cami‘fî yevm 3
 - Mezbur Abdürrahim el-Mu‘arif fî yevm 2
 - Mü‘ezzin-i sâniye devirhan fî yevm 1
 - Mü‘ezzin-i sâlise devirhan fî yevm 1
 - Sükkân-ı hücerâta sekiz bab fî 2 fî yevm 16
 - İmam-ı evvel der cami‘-i vâkîf fî yevm 2
 - Mü‘ezzin-i evvel Süleyman Çelebi fî yevm 2
 - İmam-ı sâniye fî yevm 2
 - Hatibe fî yevm 2
 - Mü‘ezzin-i sâlise fî yevm 2
 - sekiz bab hüceratta sakinin talebe 8 x 2 yevmiye 16
 - Salbaşzade Hasan Çelebi cüz 1 fî yevm 2
 - Es‘ad Çelebioğlu cüz 1 fî yevm 2
 - Ahmed Efendi el-Hatib cüz 1 fî yevm 2
 - Elhac İsmâ‘il Efendi cüz 1 fî yevm 2
 - Mehmed bin İsmâ‘il cüz 1 fî yevm 2
 - Kara Mü‘ezzin-zade cüz 1 fî yevm 2
 - Kahramanzade İsmâ‘il Çelebi cüz 1 fî yevm 2
 - Şeyhi Ahmed Çelebi cüz 1 fî yevm 2
 - Şahzade Ali Efendi cüz 1 fî yevm 2
 - Abdullah Çelebioğlu cüz 1 fî yevm 2
 - Abdullah cüz 1 fî yevm 2
 - Hüseyin Halifa cüz 1 fî yevm 2
 - Ahmed Çelebi bin Hızır cüz 1 fî yevm 2
 - Mustafa bin Musliheddin cüz 1 fî yevm 2
 - Mezbur Abdürrahim cüz 1 fî yevm 2
 - Mehmed Efendi el-Müderris cüz 1 fî yevm 2
 - Sebirci Hüseyin Halifa fî yevm 3
 - Masarif-i sebilhane fî yevm 5
 - Mahmud Ağazadeler ibn-i ibn-i vâkîf fî yevm 100
 - Cebiyeye bint vâkîf fî yevm 100
 - Emine Hatun uht-i vâkîf fî yevm 10
 - Hüseyin Halifa abkeş-i bi‘r-i ma‘ fî yevm 1
 - Berayı habl ü delv fî yevm 1
 - Tathir-i bi‘r-i ma‘ fî yevm 1
 - Mehmed Efendi el-Müderris fî yevm 10
 - Mustafa bin Ahmed el-Cabi fî yevm 10
 - Süleyman Çelebi el-Cabi fî yevm 12
 - Elhac Yusuf el-Câbi fî yevm 10
 - Mezbur Süleyman Çelebi temcidhan fî yevm 1,5
 - Abdürrahim Çelebi temcidhan fî yevm 1,5
 - Şeyhzade Yusuf Çelebi en-Nazır fî yevm 15
 - Tevliyet fî yevm 40
 - Esseyyid Çelebizade el-Katib fî yevm 5
 - Fukara-i Medine-i Münevvere fî sene gurus 50
 - Fukara-i Mekke-i Mükerrreme fî sene gurus 50
 - Mustafa Ağa ah-i vâkîf fî yevm 10
 - Musil-i sürretin fî sene gurus 5
 - Berayı ta‘amiye der cami‘-i vâkîf be her şehri def‘a 3 be her def‘a 667 fî sene 24.012
 - Berâ-yı avarız-i mahallat-i müslimin der şehir mahalle 19 fî 1.200 fî sene 22.800
 - Berayı avarız-i kurâ-i Yeğenlü ve Bedirler ve Buhular ve Turhasınlar 4 x 600 fî sene 2.400
 - Bahariye-i e‘imme ve huteba fî sene 1.500
 - Bahariye-i mü‘ezzinin fî sene 1.500
 - Revgan-i kanâdil-i leyle-i ragâib, berat ve Ramazan ül-mübarek fî sene 1.200
 - yüz aded kaftan ve yigirmi yorgan ve iki yüz çift papuş ve yüz gömlek ve yüz takye işтира ve fukaraya bedel ve iksa olmak üzere fî sene 18.468
- vezâif-i yevmiye 432, -i seneviye 234
- cema‘ân yekûn yevmiye ve seneviye vezâif 666

Cihet-i tevliyet ve cibâyet ve altı aded oda ve revgan-i kanâdil ve elbise-i fukara ve sürreler ve mûsil-ı sürrer ki cema'ân yüz seksen beş buçuk akçe vezâif ihracından sonra vezâif-i saire-i yevmiye dört yüz seksen buçuk akçenin her bir akçesine senevi otuz yedişer akçe isabet etmiştir

Asıl mal-ı vakf on beş bin guruş olup bundan esbak müteveli olan fevt olan Esseyid Sa'deddin Çelebi zimmetinde üç yüz beş guruş iki sülüs zühur etmekle terekesinden mukaddemâ be tarik ül-gurema 228 guruş vakf için müteveli olup azl olunan Mehmed Efendi kabz ve da'va-i mezkureye asıl maldan 28 guruş sarf edüb sene-i sabıkada galle-i vakıfda müsa'ide olmamağla asıl-i vakfa zam ile mal-i vakf tekmil olunamayub ba'dehu müteveffa Sa'deddin'in ba'd ül-gurema ahar deynleri dahi zâhir olup şer'ân sabit olmağla tekrar gurema iktiza etmeğın bundan akdem müteveli olan Osman Halife asıldan 10.400 akçe düyun-i saireye redd edüb düyundan ma'ada vakfın umuru için mezbur Osman Halife'nin asıldan masrafı olmağla müteveli-i esbak ma'zul Mehmed Efendi'nin zamanında defter-i muhasebe nâtik olduğu asıldan 105 guruş ve müteveli-i mezbur Osman'nın mecmu' masarısı olup işbu sene-i mübarekede galle-i vakıfdan olmak üzere asıla zam olunan 10.000 akçeden gayri 88 guruş ki cema'ân iki mütevellinin mefruku 193 guruş olmağla galle-i vakıfdan sene be sene birer mikdar asıla zam ile mal-ı vakfı tekmile müteveli-i mezbur Mehmed Çelebi'ye tenbih olunmuştur.

* * *

17. yüzyılın ilk yarısında Yenişehir-i Fenâr'ın zengin ulemasından olan Ahmed Çelebi bin Elhac Durmuş Akçelîzade, sınıfının olağan bir geleneğini takip ederek, kendi ismini taşıyan bir cami kurmuştur. Meşhur Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi, 1668 yılında şehri ziyaretinde Akçelîzade Camii'ni görüp kaydetmiş, fakat onu, şehirdeki, açıkça, daha çarpıcı ve görkemli camileri için yaptığı gibi, tafsilatlı bilgi vererek tarif etmemiştir⁷. Oysa, aşağıda açıklayacağım üzere, Akçelîzade Camii hiç önemsiz bir cami değildi. Vezâif başlığını taşıyan ve vakfiyenin bütün şartlarını ihtiva eden muhasebe bölümünden sonuç çıkarırken, camiın etrafında veya avlusunda bulunan ve özellikle şehre gelen talebeleri barındıran sekiz hücre vardı⁸. Üstelik, camiın odalarında kalan bu talebelere vakıf tarafından günde iki akçelik bir yardım verilmekteydi. Söz konusu dönemin Yenişehir-i Fenâr'ında, sadece yerlilerden değil, öbür diyarlardan bile şehre doğru talebeler çeken dört meşhur medrese vardı (Kiel 1996: 156). Belki de, medrese misafirhanelerinin sayısı, öğrencilerin barınma talebini karşılayacak kadar yeterli olmadığı için, şehrin bazı camileri, bizimki gibi, bu işlevi üstlenmekteydiler. Vakfımızdan vazife alanlar arasında Mehmed Efendi diye bir müderrisin ismi de geçmektedir, fakat bu müderrisin Akçelîzade Camii'nde ya da şehirdeki medreselerin birinde ders verip vermediğini bilmemekteyiz. İkincisi daha muhtemeldir. Yenişehir-i Fenâr'da kültürel ve manevi faaliyetlerin çok yoğun ve canlı olması gerekmektedir, çünkü bu dört medresesi ile şehir, medrese sayısı bakımından Balkanlarda dördüncü sıradadır. Sadece Gelibolu (Kallipolis), Didymoteichon (Dimetoka) ve Bulgaristan'daki Tırnova şehirlerinin fazladan birer veya ikişer medreseleri daha vardı (Kiel 1996: 156). Şehrin manevi ve kültürel faaliyetlerinin yoğunluğunu açıkça gösteren başka bir işaret de, tam sözünü ettiğimiz yıllarda, yani 17. yüzyılın ortasında, orada bir mevlevi-

⁷ Seyyahın metninde (Kahraman – Dağlı – Dankoff 2003: 88) *Akçeli Cami*' olarak geçmektedir. Üstelik bu cami üzerine Paliougas (1996: 252-53) ayrıntılı bilgi vermektedir.

⁸ Paliougas (1996: 252-253 ve 326, dipnot 61)'e göre, camiın avlusunda 1991 yılına kadar duran, birbirlerine bitişik olarak dizilmiş tuğla ile yapılmış alçak odalar varmış. Ayrıca, Ayverdi (2000: 324)'e göre, Hacı Mustafa Ağa bu camiın avlusunda bir mektep yaptırmış. Bu Hacı Mustafa Ağa, büyük bir ihtimalle, vâkıfımızın adı geçen kardeşi olabilir.

hanenin kuruluşudur. Çünkü, bilindiği gibi, bu tarikatın üyeleri Osmanlı yüksek entelektüellerinin arasında sayılmaktaydılar. Fakat bu konuya daha ileride değinmek niyetindeyiz.

Akçelizade Camii, vakıftan maaş alan bazı memurları çalıştırmaktaydı. Bu memurların arasında bir hatip, iki imam, birisi aynı zamanda muarriif de⁹ olmak üzere üç müezzin, bir de kayyum vardı. Bütün bunlar vakıftan maaş alıyorlardı. Ayrıca, maaşlarından başka elbiseleri için de vakıftan epey büyük bir miktar para almaktaydılar.

Fakat, camiin masrafları bu kadarla kalmazdı. Ayda üç kere camide misafirlere ve fakirlere yemek verildiğini öğrenmekteyiz. Üstelik halk, Hz. Muhammed'in ana rahmine düştüğü gece (leyle-i ragâib), mirac, berat kandili, leyle-i kadir, Ramazan ayının geceleri gibi mübarek gün ve gecelerde kalabalık olarak camide toplanırdı. Bütün bu özel günlerde halkın camiye gelmesi, aydınlatma için kandillerin yanması gibi fazladan masraf demektir.

17. yüzyıl Yenişehir-i Fenâr'ında evlerin yaklaşık yüzde ellisinin kendi su kuyusu (*bi'r-i mâ'*) vardı (Salakidis 2004: 42). Bu olay Evliya Çelebi'nin dikkatini de çekmiştir¹⁰. Akçelizade Camii'nin de kendisine ait su kuyusu vardı ve hatta bir kişi günde bir akçelik maaş karşılığında kuyudan su çekmekle (*abkeş-i bi'r-i mâ'*) görevlendirilmişti. Üstelik, kova ile ip (*habl ü devl*) satın alınması için günde bir akçe, kuyunun temizlenmesi için de bir akçe sarf edilirdi. Ayrıca, hayatımızın tamamlayıcısı hatta ayrılmaz bir parçası olan çok kıymetli suya Akçelizade vakfı tarafından daha büyük özen de gösterilmekteydi: Nitekim vakfın gelen geçenlere ücretsiz su dağıttığı bir sebilhanesi vardı. Vakıf tarafından bu sebilhanenin masrafları için günde beş akçe, sebilci içinse dört akçe verilmekteydi. Ziyaretçileri tarafından çok iyi bilindiği gibi, yakıcı yaz mevsimiyle nam kazanan Yenişehir-i Fenâr gibi bir diyarda bir vakıf ve cami tarafından böylesi hizmetlerin verilmesinin, yöre sakinleri için ne kadar hayırlı olduğunu kolayca anlayabilmekteyiz¹¹. Bazı vakfiyelerde, değişik kullanımlar arasında bir de sebilhanelerdeki suyun serin kalması ve dağıtılması için kullanılan buzdan söz edildiğine rastlamaktayız¹².

Akçelizade vakfı, Yediyıldız'ın "vaqf semi-familial" olarak nitelendirdiği vakıflara aitti (Yediyıldız 1985: 16). Yani hem hayırlı işlere adanmış hem de, vâkıfın ailesinin bazı üyelerine büyük miktarda paralar sağlamış idi. Nitekim vakıftan yararlananlar arasında vakıftan yevmiye alan yirmi kadar kişi görmekteyiz. Vâkıfın oğulları ve bir kızı yüz akçe, erkek kardeşi ile kız kardeşi ise on akçe günlük almaktadırlar.

Ayrıca Haremeyn'in fukarasına verilmesi öngörülen miktar iki şehrin her birine yılda elli guruştur. Çok yüksek bir miktar olmayabilir, ancak semboliktir. Vakfiye, Haremeyn'e toplam yüz guruşu vaat etmekle kalmıyor, aynı zamanda *musil-i sürretin*, yani hac zamanında Haremeyn'e vâkıfın parasını taşıyan kişi için de yılda beş guruş verilmesi şartını koşmaktadır. Böylesi bir şartın koşulması, yani her yıl Haremeyn'e para gönderilmesi, genellikle sultana ait bir adet iken, bir taşra vakfının şartlarının arasında bulunması bir yandan hayret verici bir olaydır, öte yandan ise

⁹ Pakalın (1983: 552)'ye göre, muarriif, "Camilerle tekkelerde hayır sahiplerinin adlarını hayır ile anan müezzin ve derviş hakkında kullanılan bir tabirdir". Böylece tarif edilen bir memurun ve çok sayıda diğer memurların var oluşu, camiin büyüklük ve önemi üzerine şahitlik eder.

¹⁰ Meşhur seyyah bu olayı *amma evlerde suları çokdur* diye (Kahraman – Dağlı – Dankoff 2003:88) dile getirmektedir.

¹¹ Tanınmış abartmasıyla Evliya Çelebi, şehrin her köşesinde bulunan 300 sebilhanelerden bahseder: *cümle üç yüz yerde her köşe başlarında ve her mahallatlar içre sebilhaneler mukarrerdir* (Kahraman – Dağlı – Dankoff 2003:88).

¹² Mesela, Ayşe Hatun isminde bir vakıf sahibesinin vakfiyesinde şu şartı okumaktayız: *yevmi buçuk akçe kar işтира olunup yaz faslında avratlar hamamına verile* (Salakidis 2004: 276, 486/163a numaralı kayıt).

vâkıfımızın kendine ait fikrini açıklamaktadır. Akçelîzade Ahmed'in bu hareketi, sadece kendi bölgesindeki Müslüman vatandaşlarına değil, bütün İslam dünyasına önem verdiğini göstermektedir. Bu bir bakıma kendini sultan, halife ve İslamiyetin koruyucusu gibi hissetmesini sağlarken, vâkıfımıza olağanüstü itibar ve prestij vermekteydi.

Daha yukarıda Akçelîzade vakfının şehrin kadı sicillerinde şu sebepten dolayı üç kere kaydedildiğini görmüştük: Vakfiyesinin bir şartına göre belirli bir miktarın faizinin, şehrin on dokuz müslüman mahallesinin vergilerine sarf olunması gerektiği öngürülmekteydi¹³. Bu üç kayıtda kullanılan ifade “*ribhî mahalle-i mezburenin tekâlif-i lazimesine*”dir, muhasebede ise “*berâ-yı avarız-i mahallat-i müslimin*” olarak daha açık bir şekilde geçmektedir. Şehrin on dokuz müslüman mahallesinin vergilerinden başka söz konusu vakıf, diğer bir miktar parasıyla da bölgedeki bazı köylerin vergilerini hafifletmeyi amaç edinmişti. Son olarak, vakfın gelirlerinden vakıfta çalışarak işlevini sağlayan kişiler de geçinmekteydi. İçlerinde kırk akçelik günlük maaşıyla en büyük maaşı alan vakfın mütevellisiydi. Onu takiben on beş akçelik günlüğüyle nazır, sonra vakfın kâtibi, bir de vakfın gelirlerini toplamakla meşgul olan üç cabisi gelmekteydiler. Günde beş akçelik maaş alan bir kâtibin mevcudiyeti, vakfın yoğun bürokratik işlemine tanıklık etmektedir. Bütün vakıflarla olduğu gibi (Özcan 2003: 317), Akçelîzade vakfı da yapılan işleri ayrıntılı olarak gösteren muhasebesini sunmaya mecburdu¹⁴.

Artık vakfımızın masraflarını nasıl karşıladığını görme zamanıdır. Asıl malının 15.000 guruş ya da 1.500.000 akçe olduğunu bilmekteyiz. 1691-92 yılında bu paranın görece küçük bir kısmı vakıftan borç alan 85 kişiye dağıtılmıştı. Bunların ezici çoğunluğu tek başına borç alan 66 kişiden oluşmaktadır, kalan 19 adedinde ise gurup borcu söz konusudur. Yani on dokuz köy veya mahalle cemiyet olarak vakıftan borç aldılar. Tek başına bir kişinin vakıftan borç aldığı durumlarda borç alanın ya bir evini, bağını, bir değerli mücevherini rehne koyduğunu, ya da kendisine çoğu zaman bir yakın akrabasından bir kefil bulduğunu görmekteyiz. İki ya da ikiden fazla kişi borç alır ise ekseriyetle birbirlerine kefil olmaktadır¹⁵. 1650-52 yıllarının Yenişehir-i Fenâr kadı sicillerinde, ekseriya zimmilerden oluşan büyük grupların, sık sık bütün köy veya mahallelerin, hem münferit kişilerden hem de vakıflardan borç aldıkları otuz kadar kayıta rastlamaktayız. Bütün köy veya mahallelerin ekonomik yatırım yapmak niyetiyle borç almaları son derece ihtimal dışı olduğundan çoğu kez bu durumun, olağan veya olağanüstü vergi borçlarını karşılayabilecekleri bir yoldan başka bir şey olmadığını söyleyebiliriz. Bazı kayıtlarda bile falan mahallenin sakinlerinin vergilerini ödeyebilmek için borç aldıkları apaçık bir şekilde kaydolmaktadır (Salakidis 2004: 84). Hatta Yenişehir-i

¹³ Gerçekten şehrin kadı sicillerinde bu dönemde on dokuz müslüman mahallesine rastlanmaktadır. Bu mahalleler alfabetik sırayla şunlardır: Arnavud, Cami'-i 'Atik, Debbağlar, Emin, Hatib, Hatuncuk-i 'Atik, Hatuncuk-i Cedid, Hüsam Hoca, Kazganizade, Murad Ağa, 'Ömer Bey, Ramazan, Şehr, Seyyid Hoca, Serracılar, Sofular, Tekeli, Timurzade, Yeganzade (Salakidis 2004: 29-39 ve dizin).

¹⁴ Muhasebe süreci hakkında Orbay (2007: 7-12)'e bkz. Bir de şunun altını çizmek gerekmektedir ki büyük sultan vakıflarında (selâtin vakıfları) muhasebenin başlangıcında bulunan kısımda vakfın ve mütevellinin adlarının yanısıra bir de kâtibin adı vardır daima. İncelediğimiz para vakıflarında ise böyle bir şey söz konusu değildir, ancak Akçelîzade vakfı gibi büyük vakıflarda vazaif başlığı altında genel olarak bir kâtip de bulunmaktadır.

¹⁵ Daha yukarıda yayınladığımız muhasebede borçluların listesinde iki borç *zimm-i kaviyye*, yani kuvvetli, sağlam borç olarak nitelendirilmektedir. Bu ifade arkasında saklanan şey muhtemelen borcun güvenilir olmasıdır, yani borçlu tarafından karşılanabilmekte ve bunun sonucunda bir rehne veya kefile ihtiyaç olmamaktadır. Karşıt ifade *zimm-i za'ife*, yani zayıf borçtur. Bu ikinci ifade herhangi bir sebepten gelir getirmeyen borçluların kısmında geçmektedir. Kuşkusuz, borçluların karşılayamadığı borçlardır. Bu noktada şunu da ilave edelim: *Kavi* sıfatı *rehn-i kavi* ifadesinde de geçmektedir ve Özcan (2003: 288)'e göre bu ifade ile kastedilen şey “rehnin borçlunun kendi malı olması ve başkalarının o mal üzerinde herhangi bir hakkının bulunmamasıdır.”

Fenâr mahkemesinde görülen bir davada Rapsani diye bir köyün zimmîleri *Dersaadet*'e müracaat ettikten sonra, köylülerin, asıl malı 600.000 akçe olan Kabil Ağa vakfından 320.000 akçe, yani asıl malının yarısından fazlası, borç aldıklarını öğrenmekteyiz (Salakidis 2004: 102, 6 numaralı kayıt).

Akçelizade vakfı tarafından verilen toplam 85 krediden sadece 58'i kâr bırakmıştır, kalanı ise, hem genel olarak hem de tek tek tarif edilen sebeplerden dolayı, kâr, yani faiz vermemiştir ve bunlara *mal-ı gayr-i merbuh*, yani rıbhı olmayan mal denilmektedir¹⁶. Asıl malının sadece 3.917 ve üçte bir gurusu faiz vermiş, geri kalan 10.890 gurusu ise vakfa gelir sağlamamıştır. Fakat bu iki miktarın toplamı 14.807 ve üçte bir gurusu etmektedir. Demek ki 193 gurusluk bir açık var. Vakfın malının bozulmamış kalabilmesi için bu açığın tamamlanması gerektiği apaçık söylenip defalarca tekrarlanan bir tembih haline gelmiştir. Bu süreç için kullanılan teknik terim *tekmil-i mal* terimidir. Tabii ki bu konu, bir para vakfının meşru olup olmadığı tartışmasıyla doğrudan ilgilidir. Zira, para vakfını eleştirenlerin, hatta onu reddedenlerin en çok dayandıkları nokta şudur. Eğer bütün vakıfların müfettişi ve nazırı olan kadı, bir vakıf malının uçup gitmesine izin verirse, o zaman adeta bir yolsuzluğa izin vermiş olup kimseye ait olmayan, veya daha doğrusu, sadece Allah'a ve müminler cemiyetine ait olan vakıf malının dokunulmaz ve ebedi mahiyetini ihlal etmiş sayılırdı. Böylece, muhasebe defterinin değişik yerlerinde Yenişehir-i Fenâr kadısının, vakfın mütevellisine meydana gelen açığı karşılamaını tembih ettiğini görmekteyiz. Bununla beraber, sadece *tekmil-i mal* gayretinin, bir vakfın dokunulmazlığı ve ebediyetini uzun vadeli olarak koruyup korumadığı gerçekten kuşkuludur.

Akçelizade vakfı için elimizdeki bir sonraki muhasebe defteri 1112-1113 (1700-1701) yıllarına aittir (T 9: 19-20). Bu muhasebenin metnini de burada ayrıntılı olarak aktarmamıza gerek görülmemiştir. Ancak aşağıdaki cetveldeki verilerden yararlanarak önceki muhasebe ile bir karşılaştırma yapabilmekteyiz.

Akçelizade Elhac Ahmed Ağa nakit vakfının iki muhasebesi

<i>sene</i>	anamal (mal-ı vakf)¹	gelir (irbah-ı hâsıla)²	masraf (ihrâcat)³	geri kalan gelir (galle-i bakiye)	maaşlar (vezâif)⁴	maaş karşılığının yüzdeliği
1691-1692	15.000 gurusu (3.128 + 2/3 gurusu) ⁵	56.307 akçe ⁶	38.388 akçe	17.919 akçe	480,5 akçe (x360: 172.980) ⁷	10.3%
1700-1701	12.359 gurusu (7.602 gurusu)	136.836 akçe	63.306 akçe	73.530 akçe	387 akçe (x360: 139.320)	52.7%

¹⁶ Tuhaf olarak *merbuh* kelimesinin, bilinen Osmanlıca ve Arapça sözlüklerde geçmemesine rağmen, *rihb* kelimesi ile birlikte aynı Arapça kökten çıktığı bellidir. Kendisine samimi teşekkürlerimi sunduğum Sami dilleri ve edebiyatları uzmanı ve değerli arkadaşım Georgia Nefeli Papoutsaki'ye göre, söz konusu fiil çekimi klasik Arapçada kullanılmadığından sözlüklerde geçmemesi gayet tabiiymiş. Normal olarak kelimenin bu anlamdaki şekli *râbih* veya *rabih* olmalıydı, çünkü bu fiilin birinci gövdesi geçişli değil ve bunun sonucunda geçmiş zaman ortacı da yok. Yine adı geçen araştırmacıya göre, genellikle dilde birçok zaman olduğu gibi Arapçada da çok defa böylesi fiil şekilleri, diğer geçişli olan fiillere kıyasla yapılmıştır. Her nasılsa, vakıf muhasebe defterlerinde pek çok kullanılan *merbuh* kelimesinin sözlüklere, veya en azından Osmanlıca sözlüklere, hangi sebepten alınmadığı bence hâlâ cevabını bekleyen bir sorudur.

Dikkatimizi çeken ilk husus ikinci muhasebe defterinde kâr bırakan miktarın hemen hemen iki misli olduğudur. Yani 1691-92 yılında kâr bırakan miktar 3.128 guruş iken dokuz yıl sonra 7.602 guruşa çıkmıştır. Üstelik, birinci muhasebede sadece 38.288 akçe olan masrafların sonraki muhasebede çok arttığını, 63.306 akçeye çıktığını keşfetmekteyiz. Bu farkların, vakfın 1700-01 yılındaki faaliyetlerinin belli bir artışına bağlanarak açıklanabileceği kanısındayım. Vakfın yıllık faaliyetlerinin artışı, veya belki daha doğru bir deyimle, hareketsiz kalan pek çok kredilerin harekete geçirilmesi, her halde aynı zamanda bu amaca hizmet eden masrafların artışını da beraberinde getirmiştir.

Yukarıdaki tabloda günlük maaşları gösteren son dan bir önceki sütunda iki muhasebe defteri arasındaki sapmanın açıklanması daha zordur. Bu makalede tamamen yayınladığımız birinci muhasebe defterinde vakfın kendisinden maaş alanlara ödemesi gereken günlük 666 akçe kaydolunmuştur. Ancak bu miktardan mütevellî, iki cabî ve başka birinin maaşları¹⁷ olan 185,5 akçe çıkarılıp vakıftan ödenmesi gereken günlük 480,5 akçe kalmaktadır. Bu maaşları karşılayabilmesi için vakfın geri kalan yıllık gelirinin 172.980 akçe olması gerekmektedir. Gelir ise yalnız 17.919 akçe iken, vakıftan maaş alanlara orantılı olarak dağıtıldığını, yani maaşın her bir akçesine senevi otuz yedişer akçe verildiğini öğrenmekteyiz. Bir örnek vermek gerekiyorsa, vâkıfımızın camiinde hatiplik eden kişinin, söz konusu yılda vakfiyeye göre 1.080 akçe (3x360) maaş alması gerekmektedir. Ancak durum tarif edildiği gibi iken, yalnız 111 akçe (3x37) almıştır. Buraya kadarki kısım pekâlâ anlaşılabilir. Fakat, günlük maaşların yine toplam 666 akçe –zaten başka türlü de olamazdı, çünkü aynı vakıf söz konusudur ve vakfiyesi de aynıdır– olduğu ikinci muhasebede geri kalan gelirin bu kez daha büyük olmasına rağmen daha az günlük maaşlara dağıtıldığını görmekteyiz. Bu yılın günlük maaşları yalnız 387 akçedir, yani önceki muhasebeden hemen hemen yüz akçe daha az. Bu da söz konusu yılda daha çok, toplam 279 akçeye varan maaşın çıkarılmasının sonucudur. Meselâ, imam, hatip ve fukaralar için elbise masrafları, vâkıfın camiinde ayda üç kere yemek dağıtma masrafları gibi büyük miktarlar çıkarılmıştır. Böylece yukarıda bahsi geçen hatibin dokuz yıl sonra, yani 1700-01 yılında, 570 akçe maaş almış olması gerekmektedir (3x190=570, bu sene maaşların günlük her bir akçesine yılda 190 akçe isabet etmişti). Yani, bu sefer örnekteki hatip, vakfın gelirinin maaşları %100 olarak karşılayacağı ‘normal’ şartlar altında kendisine düşecek olan miktarın yarısından biraz fazla almıştı. Demek ki hatibimizin bu yıldaki maaşının artması, bir yandan daha büyük, belki de daha doğrusu daha etkili faaliyetler sonucunda vakıf gelirlerinin artması, öte yandan da bu yılda vakıftan maaş alanların sayısının azalmasından ileri gelmektedir. Bu artış azalma hangi kriterlerle olabilirdi? Bana en muhtemel görünen açıklama, maalesef elimizde olmayan vakfiyenin maaş alanların bazıları için mütevellîye böyle bir imkân vermesiydi. Yani büyük bir ihtimalle vakfiyedeki bazı şartların sonunda vakfın iktisadi hali uygun olmadığı durumlarda falan maaş alana veya hayır görene o yılda maaş verilmeyeceği öngörülmekteydi. Ancak bu noktada bir soru daha ortaya çıkmaktadır. Her defasında mütevellînin kime maaş verilmeyeceğini seçme hakkı var mıydı? vardı gibi görünmektedir¹⁸.

¹⁷ Başka bir noktada dediğimiz vakıf muhasebeleri üzerine yaptığımız ayrıntılı incelemeye göre bir vakfın mütevellî ve cabisi, vakfiyede öngörülen şartlara göre daima kendilerine düşen tam maaşını alanlardandı. Zira, bu iki kişinin maaşının, daima vakfın yıllık gelirinden çıkarılan masraflarla birlikte sayıldığını görmekteyiz. Geri kalan gelir, diğer, anlaşılan vakıf işlev bakımından daha az önemli, maaş alanlara orantılı olarak dağıtılmaktaydı.

¹⁸ Özcan (2003: 309)’da verilen bir bilgiye göre bazı vakfiyelerde “asl-ı malın herhangi bir şekilde eksilmesi durumunda harcamaların askıya alınarak öncelikli olarak eksilen miktarın tamamlanması istenmiştir”.

Yukarıdaki sorulara az çok tatmin edici bir cevap verilebilirdiyse bile Akçelizade vakfının asıl mali ile ilgili durumun açıklanması daha zor görünmektedir. Birinci muhasebede vakfın asıl malı 15.000 guruş iken, ikinci muhasebede yalnız 12.359 guruş kaydolunmaktadır! İki miktar arasındaki fark, tam 2.641 guruş veya 316.920 akçedir. Dokuz senelik bir süre içinde vakfın asıl mal açığı açıklanamayacak kadar büyüktür. Şimdi şu vardır: T9 (1700-01) numaralı muhasebe defterinde Akçelizade vakfının muhasebesinden hemen önce sayfa kenarında ‘Mevlevihane’ notunu taşıyan başka bir muhasebe kaydolunmuştur. Meşhur Mevlevilik tarikatının Yenişehir-i Fenâr’da kurduğu tekkenin vakfının muhasebesidir. Yer tasarrufu için burada bu muhasebenin transkripsiyonunu vermeyeceğiz, ancak yukarıda yaptığımız gibi yine de bu muhasebenin en önemli verilerini bir tabloya sığdırmaya çalışacağız. Fakat ilk önce muhasebenin başında bulunan küçücük bir metni gözden geçirmek gayet faydalıdır:

Medine-i Yenişehir’de vaki ‘merhum Akçelizade Elhac Ahmed Ağa’nın medine-i mezbure mevlevihanesine mevkûfe nukûdun mütevellisi olan Esseyyid Mehmed Çelebi’nin 1112 senesi Muharremi guresinden işbu sene-i mübareke ibtidasına gelince umûr-ı vakf-ı mezburde vaki’a tasarrufatı muhasebesidir ki zikr olunur fi gurre-i Muharrem-i sene 1113 (T 9: 18).

Bu metinden çıkan en kesin şey, Akçelizade’nin Yenişehir-i Fenâr’daki Mevlevihane tekkesi lehine bir vakıf kurduğudur. Üstelik, metnin ifadesinden yola çıkarak pek muhtemeldir ki bu adam sadece Mevlevi tekkesi lehine herhangi bir vakıf kuran değil, aynı zamanda tekkenin kendisinin de kurucusudur. Aşağıda bu görüşü destekleyebilmek için bazı görüşler öne sürmekteyiz. Ancak, Akçelizade’nin Yenişehir-i Fenâr’daki Mevlevihane’nin kurucusu olup olmadığı meselesine geçmeden önce, şu önemli soruya cevap vermeye çalışmamız gerekmektedir. Mevlevihane vakfı 1700-01 muhasebesinde kaydolunmuş iken, dokuz yıl önce, yani 1691-92 muhasebesinde, neden kaydolunmamıştı? Tabii ki bu soru, 1691-92 tarihinde tekkenin varolması koşuluna bağlanmaktadır. Daha aşağıda görüleceği gibi tekkenin bu tarihte varolduğunu bildiğimiz için şimdilik bu soruya bir cevap vermeye çalışacağız.

Mevcut olan kaynakların parçalılığı yüzünden bu soruya kesin ve açık bir cevap verebilmek durumunda değiliz. Her nasılsa muhtemel bir cevap, 16. yüzyılın ikinci yarısında Birgevi Mehmed Efendi ile başlayıp tüm 17. yüzyıl boyunca Kadızadeliler ve Şeyh Mehmed Vanî ile devam eden muhafazakâr hareket de bulunabilmektedir (Faroqhi 1997: 561). Bu adamlar kendi çağının aksilik ve sefaletinin sebeplerini peygamber Muhammed’in “asr-ı saadet”inden sözde bir uzaklaşmada aramış ve para vakıfları, kahve ve tütün gibi yenilikleri ve bunları adet edinen sufi tarikatlarını bidat olarak niteleyip lanetlemişlerdir. Söz konusu muhafazakâr hareketin garazı özellikle Mevlevi tarikatının dini musikisi ve oyunlarına karşıydı.

Bu düşünüş tarzının 17. yüzyılın Yenişehir-i Fenâr’ında da etkili olduğunu bilmekteyiz. Meselâ, Yenişehir-i Fenâr kadı sicillerinde mevcut olan 1666 tarihli bir fermenda Bayraklı Camii¹⁹ yanında

¹⁹ Evliya Çelebi bu güzel camii’nin bir tarifini ve onunla ilgili alışkanlığı vermiştir: *Andan Bayrak câmi’i: Her vakitte muvakkıtı sâ’at gözedüp ezân mahalli oldukda minârenin tâ zirve-i a’lâ-yı alemine bir çam sırtığı üzre bayrakını ipler ile çeküp cümle mü’ezzinânlar ol alem bayrağı görüp her cevâmî ve mesâcidlerde ezân-ı Muhammediler tilâvet olunur. Anıciün bu câmi’e Bayrak câmi’i derler. Hakkâ ki bu bayrak alâmeti ve muvakkıtı aceb hayrât-ı azimdir. Ve bu câmi’ tâ çârşu-yı bâzârın ayne’l-fi’linde olmak ile İslâmbol’un Rüstem Paşa ve Sultân Bâyezid câmi’i gibi subh ve mesa cemâ’at-i kesireden hâli değil bir müferrih ve dilküşâ kurşum örtülü câmi’-i pür-envârdır (Kahraman – Dağlı – Dankoff 2003: 87-88).*

bulunan kahvehanelerin yıkılması emredilmektedir. Yıkılma emri, bu kahvehanelerde tütün ve içki içilip, satranç oynanıp, önceden yasaklanmış musiki aletleri çalınarak meydana çıkan gürültü yüzünden camide namaz kılanların rahatsız oldukları gerekçesiyle verilmektedir (Kamburidis 2002).

Üstelik, def, ney ve kudum aletlerinin eşliğiyle birlikte icra edilen Mevlevi semanın durdurulmasını emreden aynı tarihli başka bir ferman da vardır (Kamburidis 2009: 456-457). Yenişehir-i Fenâr kadısına hitabeden ferman suretinin kenarında aslında fermanın içeriğini özetleyen şu cümle vardır: *Sufiye ve Mevlevilerin devirlerini men' için emr-i şerifdir*. Demek ki 1666 Yenişehir-i Fenâr'ında mevlevihane varolmaktaydı. Fermana geçen bazı ifadelerden, Mevlevilerin bu adetlerinin eskiden de yasaklandığını, fakat itaat etmedikleri için bu defa da emrin tekrarlandığını anlamaktayız:

Ta'ife-i sufiyenin devran namında raksları ve mevlevilerin alât-i melâhiden olan def ve ney ve kudum çalmaları ile sema'ları ve sa'ir buna müşabih ef'al-i kabiha ve etvar-i şeni'aları bundan akdem men' olundukda evza'larında ısrar idüb...²⁰

Eskiden de (*bundan akdem*) aynı içerikle bir ferman sadır olduğuna göre Yenişehir-i Fenâr'daki Mevlevihanenin kuruluşunu 1666 yılının öncesine bile tarihlendirmek gerekmektedir. Mevlevilerin söz konusu adetlerinin yasaklandığı 1666 tarihli aynı fermana daha aşağıda aynı konu hakkında şeyhülislamdan fetvanın istendiğini öğrenmekteyiz. Bilfiil şeyhülislam Mevlana Yahya da bu adetlerin şeriata uygun olmadığı cevabını vermiştir. Şimdi, 1666 yılında sultan tarafından hürmet edilip makamında on bir yıl (1662-1673) kalan Minkarizade Yahya Efendi'nin şeyhülislam olduğunu bilmekteyiz (Uzunçarşılı 1988: 478-479). Böylece söz konusu fetvanın ortaya çıkması 1662 öncesinde mümkün değildir. Öte yandan, bu fetvanın sadece Yenişehir-i Fenâr'daki Mevlevihane ile değil, bütün Mevlevilik tarikatı ile ilgili olduğu kuşkusuzdur. Bunun sonucu olarak 1662 tarihinin haddi, tekkemizin kuruluşunu tarihlendirmede yardımcı sayılmamaktadır.

Yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda bu tür zulüm ve eziyetlerin sonucunda olsa gerek ki Yenişehir-i Fenâr Mevlevihanesi geçici olarak kapatılmış 1691-92 muhasebesinde Mevlevihane vakfı adı geçmemiştir. Mevlevihanenin 18. yüzyılın başlarında tekrar ortaya çıkması, belki de Mevleviler için esmeye başlayan bir hürriyet rüzgârını yansıtmaktadır. 1700-1701 yılındaki Mevlevihane vakfının muhasebesine geçmeden önce elimizdeki verileri kısaca gözden geçirelim.

Mevlevihanenin 1650-52 kadı sicillerinde geçmediğinden eminiz. Ancak bu olay, tekkenin o tarihte varolmadığı anlamına gelmemektedir. Yenişehir'li Mevlevilerin bu tarihler sırasında şehrin mahkemesiyle hiçbir işi olmaması pek mümkündür. Yukarıda gördüğümüz gibi, Mevlevihanenin ilk anılması, müzik ve devirlerini yasaklayan 1666 tarihli fermana geçmektedir.

1668 yılında Yenişehir-i Fenâr'daki camilerden bahseden Evliya Çelebi Mevlevihaneden söz etmektedir: *Ve cisr-i azîmin öte tarafında Mevlevihane cami'i* (Kahraman – Dağlı – Dankoff 2003: 88). Demek ki tekkenin, Osmanlıların Köstem²¹ adını verdikleri Peneios nehrinin kuzey tarafında bulunduğunu öğrenmekteyiz. Bu makalenin sonundaki gravürden görüldüğü gibi, Evliya Çelebi'nin şehirde bulunan on tekmeden sadece Mevlevi tekkesi üzerine konuşmaya karar vermesi

²⁰ Fermanın üçüncü satırından itibaren.

²¹ *Köstem* < *Liköstem* < rumca *Lykostomion* (= Kurt Ağzı)'dan türetilmektedir.

tesadüf değil²². Tekkenin hem yeri hem de görünüşü seyyahın bu kararını tümüyle haklı göstermektedir. Evliya Çelebi'nin tarifi şöyledir:

Der vasf-ı hânkâh-ı dervîşân: Cümle on yerde tekve-i erbâb-ı tarîk-i dervîşân-ı Âl-i Abâ vardır. Cümleden cisir başında nehr-i Kösdem'in kenârında bir teferrücgâh Mevlevihânesi var. Fuzalâu'd-dehrden Cenûbî Efendi nâm bir şeyhi var ve pâk ü pâkîze fakr-ı fâka çille-i merdânın çeker elli beş aded terk [ü] tecrîd semâ'-zen fukarâları var. Meydân-ı semâ' [u] safâgâhı ve fukarâ hücreleri ve matbah-ı Keykâvus'u ma'mûr ve ni'meti mebzûl hânkâh-ı Celâleddîn-i Rûmî 'dir (Kahraman – Dağlı – Dankoff 2003: 88).

Mevlevilerin müzik eşliğiyle dans adetlerini yasaklayan 1666 tarihli fermanın iki yıl sonra yapılan bu tariften Yenişehir-i Fenâr'daki tarikat üyelerinin bu emre gerektiği gibi itaat etmedikleri sonucunu çıkarmak mümkündür. Çünkü, tabii ki eğer söylediklerini kelimesi kelimesine ciddiye alırsak, Evliya'ya göre 1668 yılında bu tekkede *semâ'-zen fukarâlar*, yani sema eden dervişler vardı.

Bu tekkenin kurucusu için yazılı kaynaklar ilk keşfeden Gölpınarlı (1983: 247) olmuştur. Daha sonra Kiel, tekkenin ilk şeyhi İbrahim'in yerine Nazir isminde birinin şeyh tayin edildiği 1676 tarihli beratta geçen bu kurucusunun adına Hacı Ahmed dediklerini doğrulamıştır (Kiel 1996: 156-157). Ancak, yukarıdaki Evliya Çelebi metninde görüldüğü gibi, Cenubi Efendi isminde tekkenin bir şeyhi daha vardı ki şimdiye kadar tekkenin ilk üç şeyhini bilmekteyiz.

Defalarca tekrarladığımız gibi, 1691-92 muhasebesinde Yenişehir-i Fenâr Mevlevihanesi geçmemektedir. Fakat sekiz yıl sonra, yani 1700-01 defterinde, bu tekke vakfının muhasebesi aniden ortaya çıkmaktadır:

Yenişehir-i Fenâr'daki Mevlevihane vakfının muhasebesi

<i>sene</i>	anamal (mal-ı vakf)	gelir (irbah-ı hâsıla)	masraf (ihrâcat)	geri kalan gelir (galle-i bakiye)	maaşlar (vezâif)	maaş karşılığının yüzdeliği
1700/01	2.749 και 2/8 g. (2.060,5 ve 1/3 g. x 15% ve 688 ve 1/3 g. x 12%) ⁸	37.095 + 9.912 = 47.007	7.200	39.800	136 (x360: 48.960)	81.2%

Bu tabloda bizi burada ilgilendiren en önemli gözlem, Mevlevihane vakfının asıl malının aynı yıldaki Akçelizade vakfının malından eksik olan miktara hemen hemen eşit olduğudur. Bu miktarın ilk baştan Mevlevihane için ayrılmış olduğunu, sonradan yukarıda tarif ettiğimiz sebeplerden dolayı geçici olarak Akçelizade'nin daha büyük olan ve özellikle kendisinin şehirde kurduğu camii destekleyen diğer vakfına devredildiğini farzederek, mantık çerçevesi içinde bir açıklama yaptığımızı zannetmekteyiz. Böyle bir durumun hangi hukuki şartlar altında gerçekleştirildiği ise tamamen

²² Yenişehir-i Fenâr'da bulunan diğer tekkeler için Salakidis (2004: 46-47)'ye bkz.

bilinememektedir. Akçelîzade Elhac Ahmed'in adının geçtiği bu iki vakfın vakfiyeleri elimizde olsaydı durum daha açıklanabilir olacaktı; ancak maalesef yok.

Demek ki Mevlevihane vakfının 1691-92 muhasebesinde geçmemesi, büyük bir ihtimalle şehirde hakim olup tekkenin geçici olarak da olsa kapatılmasına bile neden olabilen bu olumsuz havadan ileri gelmektedir ki Akçelîzade tarafından işlevine vakfolan miktar daha yukarıda tarif ettiğimiz diğer büyük vakfına devredilmiştir. 17. yüzyılın ikinci yarısında Yenişehir'deki Mevlevihane söz konusu muhafazakâr hareketin gazabına maruz kalmıştır, çünkü bir yandan bir sufi tarikatı olup öte yandan da bir para vakfından desteklenmiş bir kurum olmak şanssızlığına sahipti. Meğer ki;Mevlevihanenin bu her iki nitelikleri söz konusu hareketi aşırı kızdırmaktaymış.

Durum nasıl olursa olsun, 1700-01 yılında tekkenin 2.750 guruşluk, ya da 330.000 akçelik, bir para vakfından desteklenerek işlemekte olduğunu, malı da faize verilerek elde edilen kârdan şu maaşları sağladığını görmekteyiz: şeyhi (*meşihat*) için günde otuz akçe, mü'ezzin ve mesnevi okuyucusu (*cihet-i mü'ezzin ma' kari-i mesnevi*)²³ için günde beş akçe, kayyum ve ney çalan (*cihet-i kayyum ma' neyzen*) için günde beş akçe, tekkenin aşçısı (*tabbah*) için günde beş akçe, temizleyici ve kudüm çalan (*ferraş ve kudum*) için günde bir akçe, tekkenin dervişlerine verilen yemek (*ta'amiye-i fukara-i tekye*) için günde yetmiş akçe, tekkenin dervişlerine içirilip kahve (*kahve-i fukara-i tekye*) için günde yirmi akçe, tevliyet için günde yedi akçe ve son olarak da câbilik (*cabiyet*) için günde üç akçe. Vakfın karşılaması gereken toplam günlük maaşlar 146 akçeydi. Ancak mütevellî ve cabi maaşlarının vakfın masraflarıyla birlikte sayıldıklarına, yani tamamen ödendiklerine göre karşılanması gereken günlük maaşlar 136 akçeye indirilmiştir. Bir taraftan vakfın bütün malı işletildiği diğer taraftan da vakfın bu yılki masrafları çok yüksek olmadıkları için, yıl sonunda maaşların % 81,2'si karşılanabilmiştir.

Şunu da göz önünde tutalım ki tam istihdamlı çalışan şeyh ve aşçı dışında tekkenin diğer sakinleri aynı zamanda iki işle uğraşmaktadırlar: Müezzin aynı zamanda mesnevi okuyucusu, kayyum ney çalan, temizleyici ise kudüm çalandır. Tarikatın dini törenlerinde çalınan müzik aletlerinin sözünü etmek çok dikkate değer olup Mevlevilerin dini ibadetlerini müzik ve sema çerçevesinde sergilediklerini doğrulamaktadır. Sadece ney ve kudumdan oluşan tekkenin orkestrası az gibi görünse de yukarıda sözünü ettiğimiz fermanla def adı da geçmektedir.

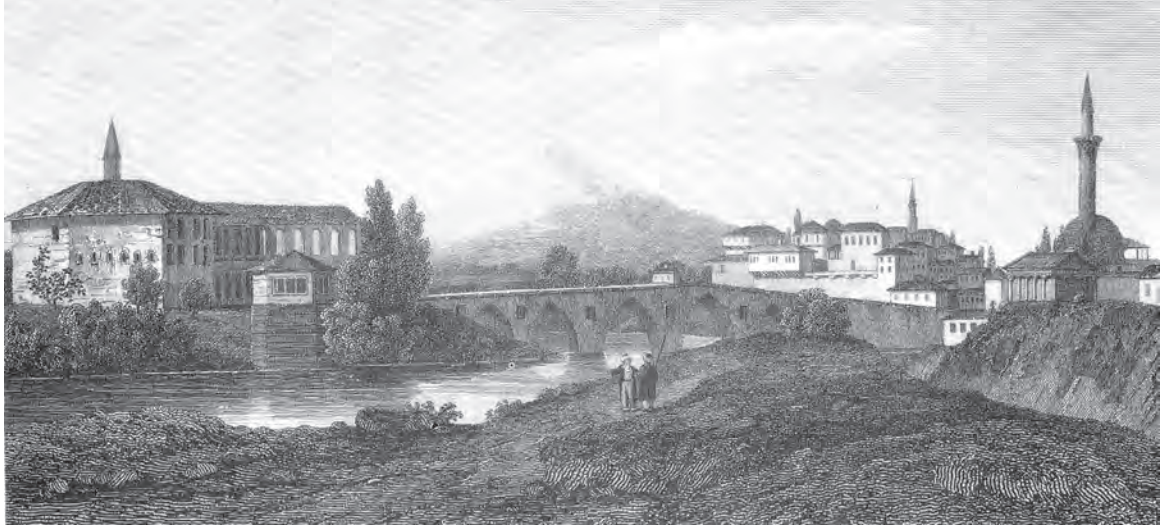
Mevlevi tekkeleri iki gruba ayrılırdı. Birisi kendilerine âsitane denen üstün tekkelerden, diğeri kendilerine dergâh denen normal ve sıradan tekkelerden oluşmaktaydı. Bütün Osmanlı İmparatorluğu'nda toplam on asitane olup Balkanlarda yalnız Yenişehir-i Fenâr Mevlevihanesi âsitaneydi (Gölpınarlı 1983: 334).

Böylece, şimdiye dek elimizdeki verilerden, yani 1. 1666 tarihli ferman, 2. 1668 tarihli Evliya Çelebi metninden, 3. 1676 tarihli berattan, 4. 1700-01 tarihli Mevlevihane muhasebesinden ve bunun başlangıcında bulunan metninden, ve 5. tekke masraflarının büyük, belki de en büyük, kısmını karşılayan vakfın büyüklüğünden (2.750 guruşluk bir para vakfi) yola çıkarak, bu Hacı Ahmed'in büyük bir ihtimalle Akçelîzade Elhac Ahmed Ağa'dan başka biri olmadığını ileri sürbilmekteyiz. Bu hali vakti yerinde Yenişehir'li aynı zamanda şehirde kendi ismini taşıyan bir cami

²³ Şüphesiz olarak meşhur şair Celaleddin Rumi (1207-1273)'nin *Mesnevi-i Manevi*'si, kendisinin Konya'da kurduğu sufi tarikatının bir nevi Kur'an tefsiridir.

kurmuş ve böylece bu şehrin, Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli taşra merkezlerinden biri olduğu şöhretine katkıda bulunmuştur.

Yenişehir-i Fenâr Mevlevihanesinin kuruluş tarihine gelince, tekkenin en erken tarihli zikredilmesi, daha yukarıda sözünü ettiğimiz, Mevlevi adetlerini yasaklayan 1666 tarihli fermada geçen yasaklama olayında görülmektedir. Ve madem ki söz konusu fermada daha önceki bir yasaktan bahsedilmektedir, Mevlevihanenin kuruluşunun, aşağı yukarı 17. yüzyılın ortalarına denk geldiğini ileri sürebilmekteyiz. Ve hem camii hem de Mevlevihanenin kurucusunun Akçelizade Elhac Ahmed olduğu sonucumuz doğrusa eğer, o zaman ikincisinin kuruluşunu, birincisiyle birlikte, 1650 öncesine yerleştirmek mümkündür.

H. Holland, Travels in the Ionian isles, Albania, Thessaly, Macedonia during the years 1812 and 1813, London 1815, s. 284: Batıdan görülen Yenişehir-i Fenâr'ın kuzey-batı kısmı. Gravürün solunda Mevlevihane görünmektedir. Evliya Çelebi'nin sözleriyle: Ve cisr-i azimin öte tarafında Mevlevihane cami'i

Kaynaklar

Arşiv kaynakları

- T 2. Kozani Devlet Arşivleri, 1650-1652 tarihli kadı sicilleri
T 9. Kozani Devlet Arşivleri, 1700-1701 tarihli vakıf muhasebe defteri
T 33. Kozani Devlet Arşivleri, 1691-1692 tarihli vakıf muhasebe defteri

Yayınlanmış kaynaklar

- Ayverdi, E. H. (2000, 2. baskı). *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, c. IV, İstanbul.
- Çizakça, M. (1995). Cash waqfs of Bursa, 1555-1823. *Journal of Economic and Social History of the Orient*, 38/3, 313-354.
- Çizakça, M. (2000). *A History of Philanthropic Foundations: The Islamic World from the Seventh Century to the Present*, İstanbul.
- Faroqhi, S. (1997). Crisis and Change, 1590-1699. H. İnalcık – D. Quataert (eds.), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, 2 vols., Cambridge
- Gölpınarlı, A. (1983). *Mevlana'dan sonra Mevlevilik*, İstanbul (birinci baskı 1953).
- Kahraman, S. A. – Dağlı, Y. – Dankoff, R., eds. (2003). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi. 8. Kitap. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini*, İstanbul.
- Kamburidis, K. (2002). Katedafise kafeneion ste Larisa tou 1666 (= 1666 yılının Larisa'sında kahvehanelerin yıkılması). *Thessaliko Emerologio*, 42, 67-80.
- Kamburidis, K. (2009). *He neotere Hellada mesa apo othomanikes peges* (= Osmanlı kaynakları üzerinden yeniçağ Yunanistan'ı), Thessaloniki.
- Kiel, M. (1996). *Das türkische Thessalien. Etabliertes Geschichtsbild versus Osmanische Quellen. Ein Beitrag zur Entmythologisierung der Geschichte Griechenlands*, Göttingen.
- Mandaville, J. E. (1979). Usurious piety: The cash waqf controversy in the Ottoman Empire. *International Journal of Middle East Studies*, 10, 289-308.
- Orbay, K. (2007). Structure and Content of the Waqf Account Books as Sources for Ottoman Economic and Institutional History. *Turcica*, 3-47.
- Özcan, T. (2003). *Osmanlı Para Vakıfları. Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Ankara.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 2, İstanbul.
- Paliougas, T. (1996). *He Larissa kata ten Tourkokratia (1423-1881)* [=Türk egemenliği altında Larissa (1423-1881)], Larissa.
- Peri, O. (1992). Waqf and Ottoman welfare policy. The poor kitchen of Hasseki Sultan in 18th century Jerusalem. *Journal of Economic and Social History of the Orient*, XXXV, 167-186.
- Salakidis, G. (2004). *He Larisa sta mesa tou 17ou aiona* (= 17. yüzyıl ortalarında Yenişehir-i Fenâr), Thessaloniki.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1988). *Osmanlı Tarihi*, III. cilt, II. kısım, Ankara (4. baskı, birincisi 1954).
- Yediyıldız, Bahaeddin (1985). *Institution du waqf au XVIIIe siecle en Turquie*, Ankara.